

Іван Франко

МАРІЯ МАРКОВИЧ (МАРКО ВОВЧОК)

Посмертна згадка

Стаття

Зламалася велика сила. Закотилася ясна зоря нашого письменства. Умерла Марія Маркович, по другому мужу Лобач. Дехто здивувався на сю вість. Як-то, «Марко Вовчок» ще й досі була жива? Здавна ми привикли вважати її якоюсь кометою, що з великим блиском явилася на нашім духовнім обрії, щоб швидко відвернутися від нас і тільки десь-колись, мов із-за хмари, із-за туману кинути на нас промінчик свого світла. А тепер приходить вість, що вона, жива людина, від многих літ жінка українського поміщика Жученка, жила й досі, і тільки в останній хвилі д. 10 серпня (28)[1] липня (с. с.) невблаганна смерть скосила сю велику силу.

Чи треба пригадувати деталі її життєпису?

Вони не скрізь такі ясні й повні, щоб ми могли гаразд розуміти її життя й літературну появу. З дому Вілінська, вона походила з української чи, може, в польсько-української сім'ї, про яку не знаємо нічого ближче. Правдоподібно, й знання української мови вона винесла з рідного дому[*1]. Вчилася в пансіоні в Москві[2], жила потім у якихось свояків у Орлі, де з нею познайомився засланий сюди член укр. братства Кирила й Мефодія, Панас Маркович, за якого вона й вийшла замож. В р. 1857 вона посилає П. Кулішу два свої твори для надрукування їх у його «Записках о Южной Руси»; прочитавши їх, Куліш наповнився захватом і просив її не покидати й надалі пера й української мови. В р. 1858 вийшов накладом Куліша перший том її «Українських народних оповідань»[3], яким зараз же припала незвичайна почесть, що один із першорядних майстрів російської літератури, Ів. Туренев, переклав їх на російську мову і видав зі своєю передмовою[4]. Славний російський критик Добролюбов присвятив сим оповіданням простору статтю[5], і ім'я «Марко Вовчок» — бо такий був псевдонім нашої авторки, сталося голосним на всю Росію.

Шевченко ще на вигнанні в киргизьких степах познайомився з її творами і також був у захваті від її творів, а особливо від її поетичної мови. «Вона одна знає українську мову,— писав він у однім листі, — знає так, як ніхто з нас не знає». Подібно висловлявся й Куліш, що «Марко Вовчок випив весь сок і запах із цвітів української мови». Та Шевченко відчув надто високу суспільну вартість її оповідань і у вірші «Марку Вовчку» з 1859 р. писав до неї:

Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих.

Він жде від неї оживлення й своєї музи і готов свою вільну думу назвати також її думою. Соціально-політичний бік її оповідань, її глибока і чиста, мов сльоза, любов до всіх покривджених і гноблених, особливо до жінок, заїмпонували і Туреневу.

В р. 1859, коли Шевченко прибув до Петербурга, Марія Марковичка була вже одною із зірок петербурзьких салонів, покинувши чоловіка, до якого не верталася більше. Побувши якийсь час у Петербурзі, виїхала за границю[6], жила декілька літ у Парижі, звідки написала два листи по-українськи до одного з галицьких часописів[7] та прегарне історичне оповідання «Маруся», видане зразу по-французьки, а потім по-російськи[*2], а в половині 60-х років осіла на довший час у Петербурзі[8]. Тут віддалася живій літературній діяльності на російській мові.

Вона друкувала в «Отечественных записках» свій роман «Живая душа» в р. 1868, «Записки причетника», 1869, «Теплое гнездо», 1873, «В глуши», 1875, а крім того написала цілий ряд коротеньких оповідань із кріпацького побуту, зовсім схожих і духом, і тенденцією, і стилем з тими, що поміщені в українських «Нар. оповіданнях», тут вона, між іншим, малює дуже інтересний тип дівчини Катерини, українки, завезеної в Московщину, де звільна ламається улюблений нею образ України з її звичаями й мовою, і се ламання доводить її до тяжкої хвороби, після якої вона робиться знахаркою. Її романи загалом слабкі і вкучні, з виємком першої часті «Записок причетника», де живо хоч і без більшого артизму змальовано побут духовенства в такій околиці, де великоруський елемент мішається з українським, де співають укр. пісень, уживають укр. приказок, де попівна називається Настя, а симпатичний дяк Софроній — гарний тип українця. Потім вона кинулася перекладати з французької на російську мову і переклала, між іншим, більшість фантастичних романів Жюль Верна, казки Андерсена і т. і.

У досить уже пізнім віці вона вдруге вийшла заміж за поміщика Лобача. Останній її твір, виданий по-українськи, появився в «Киевской старине» 1902 р.[9] п. з. «Чортова пригода». Сей твір, писаний гарною мовою, хоч і не такою поетично блискучою, як давніші оповідання, грає одначе щироукраїнським дотепом і гумором і творить зовсім доладне закінчення її українського писання.

Найкраще в її писаннях, то без сумніву її мова. При всій своїй простоті й популярності вона дуже

багата лексиконом і незрівнянно мелодійна. Російський критик Венгеров пише[10] навіть, що се «мова» нереальна, взята не з уст справжнього народу, а більше співуча, черпана з укр. народних пісень». Осуд парадоксальний, тим більше, що й зміст її укр. оповідань той сам критик уважає так само нереальним. Певно, єсть деяка конвенціональність у її способі малювання панів і пань кріпосників, але малюнки жінок і дівчат кріпачок, як українські, так і московські, се старанні і глибоко правдиві психологічні й соціальні студії. З простою красою й ніжністю її мови й стилю в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних і страждущих, а особливо до найбідніших між бідними, до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти його основу і дати їй простий і ясний вислів, що сильно хапає за серце читача.

Та в тім чисто літературнім впливі, що сягає широко поза межі України й Росії і відбився, прим., у ентузіастичній передмові до англійського перекладу її «Марусі», лежить менша половина її вартості як письменниці. Друга, більша половина, що ставить ім'я Марка Вовчка в ряді борців за волю й людські права поневолених народних мас, се те історичне значення, яке мали її оповідання, особливо ж її українські оповідання в Росії. Російська критика згідно ставить ті оповідання обік найкращих творів таких російських пропагаторів еманципаційної політики, як Туренев («Записки охотника»), Григорович («Антон Горемыка», «Деревня») та їх наступники в 50-х роках. І можна сказати, що в ряді тих творів оповідання Марка Вовчка найясніше і найпростіше зазначають еманципаційну тенденцію — не абстрактними мудруваннями, не зворушливими покличами, а простим, скромним та сердечним змалюванням щоденних фактів життя, від якого тільки по довшім вчитуванню морозиться кров у жилах.

Ще одна різниця заходить між її українськими і російськими творами. Хто читав українського Марка Вовчка, той хоч би який запеклий теоретик, напевно стоятиме під впливом чару й розкішності його чудової мови. В московських творах Марка Вовчка, на дивне диво, зовсім навпаки: мова ординарна, безбарвна, неорганічна мішанина людвої великоруської з мовою канцелярії та школи, густо підсипана українізмами, українськими поговірками та піснями. Так і чуєш, читаючи ті оповідання, що вони неначе переклади з якоїсь іншої мови, рідної і натуральної мови авторки. Тут у неї і горрєндні партиципiальні конструкції, яких ніколи не побачите в її українських писаннях, і безбарвні та шаблонівi розмови панів, а навіть розмови властивих її героїнь, кріпачок, не мають того блиску і колоритності, що в українських оповіданнях. Московський стиль її стоїть значно ближче до стилю розмазаной письменниці Кохановської[11], ніж, прим., до стилю Туренева. Значить, її російські оповідання дають доказ, що по-московськи вона вміла гірше, ніж по-українськи. Се підтверджують і ті немогi свідки, які досі сказали своє слово про неї. Появившися 1902 р. в редакції «Киевской старины», вона просто здивувала співробітників сього журналу красою й чистотою своєї української мови.

Примітки:

Надрукована вперше в «Літературно-науковому віснику», 1907 року, т. XXXIX, кн. 8-9, с. 381-384.

[1] У статті помилково зазначено: «д. 2 липня».

[2] Марко Вовчок (1833—1907) — літературний псевдонім Вілінської Марії Олександрівни, по чоловіку Маркович. За походженням росіянка, народилася 22 (10 ст. ст.) грудня в маєтку поміщиків Данилових — Єкатерининське, Єлецького повіту, Орловської губернії. Навчалася у Харківському пансіоні.

[3] «...«Українських народних оповідань» — перше видання збірки мало назву: «Народні оповідання» (1857) видані в Петербурзі.

[4] «Народні оповідання» «...Ів. Туренев переклав їх на російську мову і видав зі своєю передмовою» — під назвою «Украинские народные рассказы» (1859).

[5] Тут мова йде про статтю Добролюбова «Черты для характеристики русского простонародия», що була надрукована в ж. «Современник», 1860, кн. IX, від. III, с. 27—88.

[6] У квітні 1859 року Марко Вовчок виїхала за кордон, де перебувала понад сім років.

[7] Зазначені листи з Парижа були надіслані до львівського ж. «Мета» і там же надруковані в 1863 році під заголовком «Життя в Парижі», кн. 7; «Дівчина отруйниця», кн. 10.

[8] Марко Вовчок повернулася із закордону до Петербурга в лютому місяці 1867 року і жила тут аж до 1878 року.

[9] «1892 р.» дата помилкова.

[10] Франко мав на увазі статтю Семена Афанасіовича Венгерова (1855—1920) — російського історика літератури й бібліографа.

[11] Кохановська — псевдонім російської письменниці Надії Степанівни Саханської (1825—1884).

Пояснення:

[*1] Згадки сі і деякі дальші автор висловлює, розуміється, вповні гіпотетичне.

[*2] По-українськи вийшла недавно, в III т. оповідань Марка Вовчка, виданих львівською «Видавничою спілкою».

--- КІНЕЦЬ ---

Текст звірено з виданням: Франко Іван Твори в 20-ти томах, том XVII, Літературно-критичні статті. К., 1955, с. 444-447.

У *.txt форматував Віталій Стопчанський

Файл взято з е-бібліотеки "Чтиво":

www.chtyvo.org.ua